

अंतरलहरी

कृष्णमूर्ती फाउंडेशन इंडिया, मुंबई

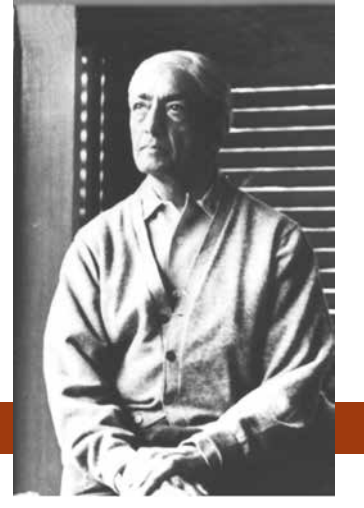
मे - ऑगस्ट २०१७

वर्ष १०

अंक २

पृष्ठ ६

रु. २/-

स्वतःचा शोध घेण्यास ही विचारसरणी प्रतिबंध करीत असते

आपण आपल्यालाच प्रतिबंध करीत असतो असं वाटतं. काही जणांचं म्हणणं आहे की, तुम्ही जे बोलत आहात ते दैनंदिन जीवनात उतरवणं कधीच शक्य होणार नाही. मी तुम्हाला वीस, तीस, चाळीस, पन्नास वर्षं ऐकलं आहे. काहीच घडलेलं नाही, मी जसा पूर्वी होतो तसाच आहे. तोच प्रतिबंध असतो जो आपल्या प्रत्येकासाठी अडथळा निर्माण करतो, किंवा जो वरीलप्रमाणे विचार करीत असतो, त्याला स्वतःचा शोध घेण्यास ही विचारसरणी प्रतिबंध करीत असते. 'ते शक्य नाही', असे म्हणत त्याने स्वतःलाच कोंडून घेतलेलं असतं, हे अगदी स्पष्ट आहे.

आणि मग असेही लोक आहेत जे म्हणतात, 'मला थोडंसं समजतं, परंतु काहीही करण्यापूर्वी मला हे पूर्णपणे समजलं पाहिजे'. पुन्हा तो एक अडथळाच असतो. पुन्हा परत तुमचा स्वतःचा शोध घेण्यामध्ये तो एक प्रतिबंध असतो. तुम्ही स्वतःलाच बंदिस्त करून घेत असता, अडथळा निर्माण करीत असता. आणि असेही लोक आहेत जे म्हणतात, 'तुम्ही जे काही बोलत आहात ते पूर्णतः अव्यवहार्य आहे. तुम्ही बोलणं बंद करून दूर निघून का जात नाही?' असे लोक, आणि मी हे बऱ्याचदा ऐकलेलं आहे, ते केवळ स्वतःलाच प्रतिबंध करीत नाहीत तर स्वतः ते करू शकत नसल्यामुळे ते जगातील इतरांनासुद्धा कमी लेखत असतात. कारण, 'मी करू शकत नाही म्हणून तुम्ही करू शकत नाही', आणि अशा प्रकारे हे चालूच राहतं.

आपण चर्चेला सुरुवात करूया. कृपया आधी मला थोडंसं बोलू द्या. जर आपण समजून घेऊ शकलो की आपण सगळे एक हजार किंवा दोन हजार लोक या तंबूत नसून आपण प्रत्येकाशी, प्रत्येक व्यक्तीबरोबर संवाद करीत आहोत. तुम्ही आणि वक्ता एकत्र बोलत आहोत. जेव्हा आपण दोघे बोलत असतो, त्यामध्ये इतर सर्व जण येतातच आणि मला हे सांगायला आवडेल की, तुम्ही स्वतःला प्रतिबंध निर्माण करून कोंडून घेऊ नका-असं म्हणत की, 'मी हे करू शकत नाही, हे अशक्य आहे, तुम्ही एक शारीरिक चमत्कार आहात आणि ते सामान्य माणसांना शक्य होणार नाही,' किंवा 'हे सर्व समजण्यासाठी खास प्रज्ञा हवी.' आपण असंख्य सबबी किंवा कारणं देऊ शकतो, आपण स्वतःचे अडथळे पाहणं टाळण्यासाठी अनेक सबबी काढू शकतो, त्यांचं जवळून निरीक्षण करणं, ते समजून घेणं आणि समजून घेऊन ते बाजूला सारणं या साऱ्यांची आपण टाळाटाळ करीत असतो. आपण जर ते करू शकलो तर कदाचित एकमेकांशी अधिक चांगला संवाद होऊ शकेल.

आणि मला आणखी एक गोष्ट सांगायची वाटते, मला असं वाटतं की आपण ऐकत नाही. आपण खरोखर दुसरी व्यक्ती काय सांगण्याचा प्रयत्न करीत आहे ते शोधून काढण्याचा प्रयत्न करत नाही आणि लक्षपूर्वक ऐकण्यासाठी विशिष्ट प्रकारचं अवधान, आस्था आणि प्रेमाची जरूरी असते. तुम्ही काय म्हणत आहात ते समजून घेण्यासाठी मी तुमचं म्हणणं लक्षपूर्वक ऐकलं पाहिजे. मी स्वतःला सतत सर्वकाळ बंदिस्त ठेवता कामा नये. तुम्ही काय म्हणत आहात त्याबद्दल मला आस्था असली पाहिजे, मला आदर असला पाहिजे, मला तुमच्याविषयी प्रेम, कळकळ असली पाहिजे. नाहीतर आपण काही गोष्टी - ज्या खरोखर खूप गंभीर आहेत आणि ज्यांना फार मोठ्या संशोधनाची गरज आहे - त्याचं आदान-प्रदान करू शकणार नाही, म्हणून मला सुचवावंसं वाटतं की, आपण प्रेमाने, काळजीपूर्वक ऐकूया. हे सर्व संवाद आणि काल काय घडलं त्यावरून असं दिसतं की आपल्यामध्ये फारच कमी प्रेम, सामंजस्य आहे. बरोबर? आपल्याला आपलाच मुद्दा सिद्ध करायचा असतो. आपल्याला आपलीच मतं मांडायची असतात, आणि आपले निष्कर्ष, आपले निर्णय पुढे रेटायचे असतात - असं म्हणत की आम्ही तुम्हाला इतकी वर्षं ऐकत आलो आहोत, आम्ही अजून का बदललो नाही. मला असं वाटतं की हे सर्व असं दर्शवतं, आणि मी कदाचित चूक करत असेन, की आपल्यामध्ये खरं प्रेम नाही. मी कोणालाही दोष देत नाही. मी फक्त ही वस्तुस्थिती पुढे ठेवत आहे.

आणि मला वाटतं की आपण या प्रश्नामध्ये अगदी खोलवर शिरलं पाहिजे की आपण का ऐकत नाही किंवा आपण म्हणतो 'होय, मी ऐकलं आहे. संपलं! मी तुम्हाला वीस वर्षं ऐकलं आहे. तेव्हा आता पुरे. आता यापुढे मी अधिक ऐकणार नाही'. तुम्ही लहान मुलाला असं म्हणत नाही, ज्या मुलाविषयी तुम्हाला प्रेम असतं त्याला तुम्ही असं सांगाल का? त्याला तुम्हाला काहीतरी सांगायचं असतं. तो कदाचित दहा वेळा हे सांगत असेल, त्याने अगोदर पण हे तुम्हाला सांगितलं असेल, परंतु पुन्हा ज्यावेळी तो हे सांगतो तेव्हा तुम्ही त्याचं म्हणणं ऐकता. तुम्ही त्याला बाजूला सारत नाही. तुम्ही उतावळे नसता. तुम्ही त्या मुलावर प्रेम करता आणि मला वाटतं की या सर्व चर्चा, संवाद आणि भाषणांमध्ये तो जिव्हाळ्याचा सुगंध कुठेतरी हरवलेला आहे. मला वाटत नाही की प्रेमाने ऐकणं म्हणजे काय ते आपल्याला माहीत आहे. याचा अर्थ असा नव्हे की जे काही बोललं जात आहे ती प्रत्येक गोष्ट तुम्ही स्वीकारली पाहिजे, त्यावर टीका करू नये. तुम्ही ते मान्य किंवा अमान्य केलं पाहिजे. तुम्ही लक्षपूर्वक ऐका, आस्थापूर्वक, प्रेमाने ऐका, एकमेकांबरोबर संवाद करण्याच्या भावनेने ऐका आणि त्याच्यासाठी तुमच्याजवळ प्रेम असलं पाहिजे आणि संभवतः तेच कुठेतरी हरवलेलं आहे. आपण सर्व प्रचंड बुद्धिवादी बनलो आहोत, प्रचंड स्वप्नरंजक किंवा भावनाविवश बनलो आहोत. हे सर्व प्रेमाला नकार देतं.

आपल्यापैकी कित्येकजण, कित्येक वर्षे, काही दशके कृष्णमूर्तीच्या शिकवणुकीला चिकटून आहोत. ते सातत्य आपल्याला, आपण गंभीर व प्रामाणिक प्रयत्न करणारे आहोत असे भासवते व शेवटी ते समजण्याच्या आड काहीतरी येते असे वाटते. ते काय आहे जे एका पातळीवर आकलनाला थोपवून धरते?

एक तर, कृष्णमूर्तींनी कितीही सांगितले की विचार, अनुभव जो भूतकाळ आहे त्यातून अज्ञाताकडे झेप घेता येणार नाही तरी आपण तेच प्रयत्न करत राहतो. जे विचारात सामावत नाही त्याला विचारात उतरवून त्याची संकल्पना (त्यात कृष्णमूर्तींची शिकवणही आली) बनवतो व तेच सत्य समजून त्यामागे धावतो, त्याचे ध्येय, उद्दिष्ट बनवतो. हा सर्वात मोठा अडथळा आहे. प्रयत्न, ध्येय, उद्देश हे विचारच प्रबळ 'मी' निर्माण करतात. 'मी' हा एक विचार आहे, भ्रम आहे हे बुद्धीला पटले तरी ते जगण्याची क्षमता नसते. कृष्णमूर्तींना समजणे म्हणजे बौद्धिक आकलन नव्हे, ते 'जगणे' आहे.

हे जगणे म्हणजे असुरक्षिततेच जगणे, ज्ञाताची साथ सुटलेली असते, अज्ञात कल्पनेबाहेर असते. आपल्यासाठी मानसिक सुरक्षितता महत्त्वाची असते, त्यासाठी आपण पैसा, धर्म, देश, कुटुंब ह्यासारख्या भ्रमाच्या अनेक भिंती निर्माण करतो, ज्या फक्त असुरक्षितता निर्माण करतात एवढेच नव्हे तर त्या आकलनातील मोठे अडथळे बनतात.

तसेच आपण पिढ्यान्पिढ्यांचे संस्कार कुरवाळत असतो. त्यांचा अभिमान, त्यासाठी लढा हे सर्व आकलनाची क्षमता गमावतात. अडथळे समजले तरी ते दूर करण्याच्या क्षमतेचे काय?

आकलनाला प्रतिबंध करू नका

हिंसा किंवा लोभ या गुणांचा शेवट होणं हे काळाच्या माध्यमातून घडत नाही आणि ते आदर्शांना अनुसरूनही होत नाही; ते तात्काळ घडलं पाहिजे, काळाच्या माध्यमातून नव्हे. आपण जेव्हा काळाशी जोडलेले असतो तेव्हा आपण आदर्शांच्या पाठलागामध्ये अडकत जातो.

कृपा करून असा निष्कर्ष काढू नका, असं म्हणत की 'आदर्शांशिवाय आम्ही भरकटून जाऊ'. परंतु जे काही इथे बोललं जात आहे ते काळजीपूर्वक ऐका. मला त्यामधील सर्व वाद-प्रतिवाद, आदर्शांबद्दलची सर्व समर्थनं माहीत आहेत. फक्त काळजीपूर्वक ऐका, जर तुम्हाला शक्य झालं तर, कोणताही निष्कर्ष न काढता, वक्ता काय सांगतो आहे ते समजून घेण्याचा प्रयत्न करा. 'मला आदर्श असलेच पाहिजेत', असं म्हणत तुमच्या आकलनाला प्रतिबंध करू नका - हे सर्व समजून घेण्यापासून स्वतःलाच परावृत्त करू नका.

शतकापासून आदर्शांचं अस्तित्व आहे. अनेक धार्मिक गुरू आदर्शांबद्दल बोलत आले आहेत. ते सर्व कदाचित चुकीचे असू शकतील आणि बहुतेक त्यांचं चुकलेलंच आहे. आदर्शाला चिकटून राहणं म्हणजे मनाला हिंसा, लोभ, मत्सर, महत्त्वाकांक्षा आणि सत्तेच्या प्रलोभनापासून मुक्त करण्याचं पुढे ढकलणं असतं, नाकारणं असतं. जर आपल्याला खरोखर याविषयी आस्था असेल - आणि आपल्याला ती असली पाहिजे, अगदी प्रामाणिकपणे - कारण धर्म म्हणजे काय याचा खरा शोध घेण्यासाठी प्रामाणिकपणाच पायाभूत असतो. मग हिंसा, लोभ, मत्सर, आसक्ती यापासून मनाला मुक्त करण्यासाठी शोध घेणं शक्य असतं- भविष्यात कुठेतरी घडण्याची अपेक्षा न धरता, तर आत्ता या क्षणी.

The Collected Works, Vol. X pp 224-225.

मला असे वाटते की, काहीतरी प्राप्त करण्याची, यशःप्राप्तीची, हस्तगत करण्याची, कोठेतरी ध्येयापर्यंत पोहोचण्याची जी आपली सतत धडपड चालू असते तीच जीवनात एक मोठी धोंड होऊन बसलेली आहे. लहानपणापासूनच आपल्याला काहीतरी प्राप्त करण्याचे, मिळविण्याचे शिक्षण मिळत आले आहे. शारीरिक सुरक्षिततेसाठी, मेंदूच्या पेशीच मुळी यशःप्राप्तीची चाकोरी असावी अशी गरज उत्पन्न करतात व तशी चाकोरी तयार करतात. पण यशःप्राप्तीचे हे जे क्षेत्र आहे त्यात मानसिक सुरक्षितपणा नसतो.

ज्ञातापासून मुक्ती

तुलना आणि शंका वा धिक्कार करणं...

अवधान असणं याचा अर्थ शिकत राहणं आणि जीवनापासून ज्ञान गोळा करित जगणं असा नव्हे. उलट, अवधान असणं म्हणजे गोळा केलेल्या अनुभवाच्या दडपणापासून मुक्त असणं. खरं तर, जेव्हा मन त्याच्या इच्छेनुसार केवळ अनुभव गोळा करित असतं, तेव्हा ते अगदीच उथळ असतं, वरवचं असतं. जे मन बारकाईने अवधानपूर्वक निरीक्षण करणारं असतं ते स्व-केंद्रित कृतीमध्ये अडकलं जात नाही आणि मन जेव्हा कशाची तरी टीका करित असतं वा तुलना करित असतं तेव्हा ते निरीक्षण करित नसतं. तुलना आणि शंका वा धिक्कार करण्यामुळे आकलन होत नाही. उलट आकलन होण्यामध्ये या गोष्टी अडथळा निर्माण करतात. अवधान असणं म्हणजे निरीक्षण करणं, फक्त निरीक्षण करणं, कोणत्याही प्रकारचं साधर्म्य पाहण्याच्या प्रक्रियेशिवाय निरीक्षण करणं असते. असंच मन स्वयंकेंद्रित कृतीमुळे निर्माण होणाऱ्या जडत्वापासून मुक्त असतं.

The Collected Works, Vol. X, 17, Choiceless Awareness

फुलणे हा शब्दाचा मी असा अर्थ घेतो की प्रत्यक्षपणे अंतरंगात, खोलातून आपले संवर्धन होण्यास आपल्याला कोणतीही गोष्ट अडथळा आणीत नाही, अडवीत नाही, प्रतिबंध करित नाही. आपल्यापैकी पुष्कळजण खरोखरी फुलासारखे उमलत नाहीत, वाढत नाहीत, बहरतच नाहीत. आपल्या जीवनात असे काहीतरी घडते की ते आपल्याला खुजे करते, मुर्दाड बनविते आणि मग अंतरंगातून, अगदी गाभ्यातून, आपल्याला कोणतेही पोषण मिळेनासे होते.

अंतरंगातील बहर

शब्द मग अवलोकनाच्या मुक्त ओघाला बांध घालतात

सर्वात महान कला जगण्याची कला आहे. माणसाने मनाने आणि हाताने निर्माण केलेल्या सर्व गोष्टींपेक्षा ही कला महान आहे, सर्व धर्मग्रंथ आणि त्यातील देवांहून मोठी आहे. ह्या जगण्याच्या कलेतूनच नवी संस्कृती अस्तित्वात येण्याची शक्यता आहे. हे घडवून आणणे ही प्रत्येक शिक्षकाची - विशेषतः ह्या शाळांमधून - जबाबदारी आहे. संपूर्ण स्वातंत्र्यातूनच ही जगण्याची कला येऊ शकते.

स्वातंत्र्य हे ध्येय नव्हे जे शेवटी येते, स्वातंत्र्यातून घेतलेली पहिली पायरी ही त्यातील शेवटची पायरी आहे. पहिली पायरी महत्त्वाची आहे. शेवटची नाही. तुम्ही भविष्यात एखाद्या दिवशी काय करणार ह्यापेक्षा आता काय करत आहात हे खूप मोलाचे आहे. ह्या क्षणी काय घडत आहे ते जीवन आहे, कल्पनेतला क्षण नव्हे, विचाराने योजलेला क्षण नव्हे. म्हणून आता जे पहिले पाऊल उचलाल ते खूप महत्त्वाचे आहे. हे पाऊल जर योग्य दिशेने असेल तर तुम्हाला संपूर्ण आयुष्य खुले आहे. योग्य दिशा ही कुठल्याही आदर्शाच्या, पूर्व नियोजित साध्याच्या रोखाने नव्हे; आता काय घडत आहे त्यापासून ती अविभाज्य आहे. हे तत्त्वज्ञान नव्हे, सिद्धांतांची मालिका नव्हे. तत्त्वज्ञान - फिलॉसॉफी ह्या शब्दाला, जो इंग्रजी अर्थ आहे, अगदी तसाच म्हणजे सत्याचे प्रेम, जीवनाचे प्रेम - असा आहे. तुम्ही विश्वविद्यालयात जाता आणि काही शिकता ते हे नव्हे. आपण दैनंदिन जीवनातील जगण्याची कला शिकत आहोत.

आपण शब्दांबरोबर जगतो आणि शब्द आपले कारागृह बनते. काही व्यक्त करण्यासाठी शब्दांची गरज आहे, पण शब्द हा कधीही ती वस्तू नसतो. वास्तव, प्रत्यक्ष हा शब्द नव्हे, पण जेव्हा शब्द, - जे आहे, वास्तव - त्याची जागा घेतो तेव्हा शब्दाला असाधारण महत्त्व प्राप्त होते. वर्णन-चिन्ह, ज्याची आपण पूजा करतो ते चिन्ह, जिच्या मागे आपण जातो ती सावली, ज्याला आपण चिकटून राहतो तो भ्रम, हेच त्या मूळ गोष्टीऐवजी आपल्यासाठी वास्तव ठरतात, ही लक्षणीय गोष्ट तुम्ही पाहाल. शब्द, भाषा हे आपल्या प्रतिसादांना आकार देतात. भाषा ही जबरदस्त शक्ती बनते आणि शब्द आपले मन घडवतो आणि मनाचा ताबा घेतो. देश, राष्ट्र, देव, कुटुंब हे शब्द त्यांच्या विविध संबंधांसह आपल्याला वेढून टाकतात; म्हणून आपली मने शब्दांच्या सामर्थ्याची, दबावाची गुलाम बनतात.

प्रश्नकर्ता : हे कसे टाळता येईल?

कृष्णमूर्ती : शब्द हा कधीही ती वस्तू नसतो. पत्नी हा शब्द ती व्यक्ती नसते, दरवाजा हा शब्द म्हणजे दरवाजा नाही. शब्द वस्तूचा किंवा व्यक्तीचा प्रत्यक्ष बोध होण्यामध्ये अडथळा आणतो, शब्दाला मनाने सांगड घातलेल्या अनेक संबंधांनी घेरलेले असते. हे संबंध, जे प्रत्यक्षात स्मृती आहेत, ते फक्त डोळ्यांनी होणारे निरीक्षणच नव्हे, तर मानसिक अवलोकनही विकृत करतात. शब्द मग अवलोकनाच्या मुक्त ओघाला बांध घालतात. पंतप्रधान आणि कारकून हे दोन शब्द घ्या. ते त्यांचे कार्य दाखवतात, परंतु पंतप्रधान ह्या शब्दाला सत्ता, प्रतिष्ठा व महत्त्व ह्यांचा प्रचंड गर्भितार्थ आहे, त्याउलट कारकून ह्या शब्दाचा हीन, यकश्चित, सत्ता नसलेला ह्यांच्याशी संबंध आहे. तेव्हा शब्द त्या दोघांनाही माणूस म्हणून बघण्यापासून थांबवतो. आपल्यापैकी बऱ्याच जणांमध्ये अती शिष्टपणा मुरलेला असतो. आपल्या विचार करण्यावर

शब्दाचा काय परिणाम होतो हे पाहणे आणि त्याबद्दल असलेल्या आवडी-निवडींशिवाय सजग राहणे म्हणजे अवलोकनाची कला शिकणे - संबंध जोडल्याशिवाय पाहणे.

प्र. : तुम्ही काय म्हणता ते मला समजतंय, पण संबंध जोडण्याचा वेग इतका तात्काळ असतो की लक्षात येण्यापूर्वी प्रतिक्रिया घडून जाते, हे थोपवणे शक्य आहे का?

कृ. : हा प्रश्न चुकीचा नाही का? हे कोण थोपवणार? हे एक नवे चिन्ह, नवा शब्द, नवी कल्पना आहे का? जर तसे असेल तर शब्द व भाषा ह्यांचे मन गुलाम आहे त्या गुलामगिरीचा संपूर्ण संदर्भ पाहिलाच गेला नाही. असे पाहा, आपण भावनावेगाने शब्द वापरतो; अंक, मोजमापे ह्यासारखे नेमके, बिनचूक असलेले, तंत्रज्ञानातील शब्द सोडले तर हा भावनापूर्ण विचारांचा प्रकार आहे. माणसाच्या परस्परसंबंधामध्ये आणि कृतीमध्ये भावनांचा फार मोठा भाग आहे. विचाराने निर्माण केलेल्या प्रतिमेवर आधारलेली इच्छा फार प्रबळ असते. प्रतिमा ही शब्द आहे, चित्र आहे आणि ती आपल्या सुखाचा, इच्छेचा पाठपुरावा करते. म्हणून जगण्याची संपूर्ण पद्धत शब्दांनी आकारलेली आहे. शब्दांनी जोडलेल्या संबंधांवर आधारित आहे. ही संपूर्ण प्रक्रिया समग्रतेने पाहणे, म्हणजेच - 'विचार प्रत्यक्ष पाहणे कसे थांबवतो' - हे सत्य पाहणे आहे.

प्र. : तुमचे म्हणणे असे आहे का, की शब्दाशिवाय विचार नसतो?

कृ. : हो, तसेच थोडेफार. तुम्ही विचारता की शब्दाशिवाय विचार असू शकतो का? हा फार महत्त्वाचा प्रश्न आहे. आपले सर्व विचार करणे स्मृतीवर आधारित आहे आणि स्मृती ही शब्द, प्रतिमा, चिन्हे, चित्रे ह्यावर अवलंबून असते. हे सर्व शब्द आहेत.

प्र. : आपण स्मरतो तो शब्द नसतो. तो एक अनुभव असतो, एक भावभरी घटना, एखाद्या व्यक्तीचे चित्र किंवा जागा असते, शब्द हा नंतर जोडलेला संबंध असतो.

कृ. : ह्या सर्वांचे वर्णन करण्यासाठी आपण शब्द वापरतो. शेवटी शब्द, जे घडले आहे व जे घडत आहे ते दर्शविणारे चिन्ह आहे; तो काहीतरी व्यक्त करण्यासाठी, जागवण्यासाठी आहे. ह्या सर्व प्रक्रियेशिवाय विचार करणे आहे का? हो आहे, पण त्याला विचार करणे म्हणता नये. विचार करणे ह्यात स्मृतीचे सातत्य आहे. परंतु प्रत्यक्ष बोधन ही विचारांची कृती नाही. शब्द, प्रतिक, प्रतिमा आणि त्यांचे भावनिक गुंतणे ह्यांचे संपूर्ण गुणधर्म व कार्य ह्यातील खरी सखोल जागृत दृष्टी म्हणजे बोधन. ह्याचे संपूर्ण आकलन म्हणजे शब्दाला योग्य स्थान देणे.

प्र. : हे संपूर्ण पाहणे म्हणजे काय? तुम्ही हे बऱ्याचदा बोलता, ह्या तुमच्या म्हणण्याचा काय अर्थ?

कृ. : विचारातच मर्यादा आहे. म्हणून तो विभागणारा आहे. विचारांचा हस्तक्षेप नसणे हे संपूर्ण आकलनात अभिप्रेत आहे म्हणजे ज्ञान भूतकाळ म्हणून निरीक्षणात अडथळा करणार नाही असे आकलन. मग तिथे आकलनकर्ता नसतो. निरीक्षक हा भूतकाळ असतो, विचाराचा तो मूलगामी गुणधर्म असतो.

प्र. : तुम्ही आम्हाला विचार थांबवायला सांगता का?

कृ. : मी असे म्हणून की हा प्रश्न चुकीचा आहे. जर विचार, 'विचार करणे थांबव' म्हणत असेल तर तो द्वंद्व व संघर्ष निर्माण करतो. ही विचाराची खरी विभाजनाची प्रक्रिया आहे. तुम्हाला ह्यातील सत्याचे

खरोखर आकलन झाले, तर विचार स्वाभाविकपणे निष्क्रिय राहतो. मग विचाराला एक मर्यादित जागा असते. विचार मग जीवनाच्या संपूर्ण विस्ताराचा ताबा घेणार नाही, जे तो आता करत आहे.

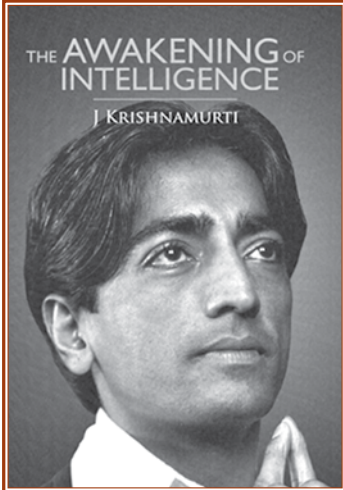
प्र. : सर, त्यासाठी काय असाधारण लक्ष हवे हे मला समजतंय. मला ते अवधान मिळेल का? मी माझी संपूर्ण ऊर्जा देण्याइतका गंभीर आहे का?

कृ. : ऊर्जा विभागली जाऊ शकते का? चरितार्थ चालवणे, कुटुंब असणे, आणि आता जे काही सांगितले गेले ते समजून घेण्याइतपत गंभीर असणे ह्यासाठी ऊर्जा वापरली जाते, ही संपूर्ण ऊर्जा आहे, विचार तिचे विभाजन करतो, आणि जगण्यावर जास्त ऊर्जा खर्च करतो आणि त्या दुसऱ्यावर फार कमी. जगण्याची कला म्हणजे अशी कला जिच्यात विभाजन नाही. हे संपूर्ण जीवन आहे.

The Whole Movement of Life is Learning, प्र. २४

पुस्तक परीक्षण

The Awakening of Intelligence

The Awakening of Intelligence या १९७३ साली प्रथम प्रकाशित झालेल्या कृष्णमूर्ती यांच्या एका अभिजात इंग्रजी पुस्तकाची नवीन आवृत्ती आकर्षक स्वरूपात अलीकडेच प्रकाशित झालेली आहे.

हिंसा, असुरक्षितता, संघर्ष, सुख, भीती आणि दुःख ह्यासारख्या अस्तित्वाशी निगडित असलेल्या गोष्टी आणि त्यासंबंधित अन्य महत्त्वाच्या

प्रश्नांचा कृष्णमूर्तींनी शोध घेतला आहे. या पुस्तकात कृष्णमूर्तींनी माणसाच्या आध्यात्मिक प्रवासात 'गुरूची भूमिका' याविषयी श्री. जेकब नीडलमन यांच्याबरोबर, तसेच वेदांतामधील पारंपारिक रूढींबद्दल स्वामी व्यंकटेशानंद यांच्याबरोबर केलेल्या सविस्तर चर्चांचा समावेश आहे. सत्-असत्-चांगले-वाईट यांच्यातील संघर्षाबद्दल श्री. अँलन नॉर्डेबरोबर आणि विचार व प्रज्ञा यांचे काय नाते असते याविषयी प्रो. डेव्हिड बोम बरोबरचे कृष्णमूर्तींचे संवाद यामध्ये समाविष्ट केलेले आहेत.

कृष्णमूर्तींच्या कालातील उत्कृष्ट पुस्तकांपैकी हे एक पुस्तक आहे. जवळजवळ ६०० पाने असलेल्या या पुस्तकाची किंमत रु. ४९५/- असून ते मुंबई केंद्रात उपलब्ध आहे.

शिवाय खालील काही इंग्रजी पुस्तकांच्या नवीन आवृत्त्या प्रकाशित झाल्या आहेत:

- 1) *What Are you Doing with your Life?*
- 2) *Krishnamurti to Himself*
- 3) *Meditations*
- 4) *Krishnamurti For Beginners*

ही सर्व पुस्तके KFI मुंबई केंद्रात उपलब्ध आहेत.

कल्पना ही मग अडसर बनते

बहुतेक जण केवळ शाब्दिक स्पष्टीकरणावर चर्चा करण्यात आपला बराच वेळ वाया घालवीत असतात असे दिसते. शब्दापलीकडील सखोलता आणि आशय ह्याचे त्यांना आकलन झालेले दिसत नाही. शाब्दिक स्पष्टीकरण शोधण्याच्या प्रयत्नात ते त्यांची मने यंत्रवत बनवतात, त्यांचे जीवन वरवरचे आणि कित्येक वेळा परस्परविरुद्ध बनवतात. या पत्रांमधून आपला भर शाब्दिक आकलनावर नाही तर दैनंदिन जीवनाच्या वास्तवावर आहे. वास्तवाचे स्पष्टीकरण नव्हे, तर प्रत्यक्ष वास्तवच - हे ह्या सर्व पत्रांचे मध्यवर्ती सत्य आहे. जेव्हा आपण शाब्दिक स्पष्टीकरणाला महत्व देतो, तेव्हा आपले दैनंदिन जीवन कल्पनांच्या पातळीवर राहते आणि ते वस्तुस्थितीनिष्ठ नसते. सर्व सिद्धांत, ध्येये, तत्वे ही काल्पनिक असतात. कल्पना ह्या अप्रामाणिक, दांभिक आणि भ्रामक असू शकतात. कितीही कल्पना वा ध्येये उराशी बाळगली तरी जीवनातील रोजच्या घडामोडींशी त्यांचे काहीही देणेघेणे नसते. लोकांना आदर्शावर पोसवले जाते व आदर्श जितके जास्त कल्पनारंजित तितके अधिक उदात्त मानले जातात. पण त्या आदर्शापेक्षा आपल्या रोजच्या जीवनातील घटना समजून घेणे फार महत्त्वाचे आहे.

जर आपल्या मनात कल्पना, आदर्श ह्यांची गर्दी असेल तर वास्तवाला, प्रत्यक्ष घटनांना कधीही तोंड देता येणार नाही. कल्पना ही मग अडसर बनते. परंतु हे सर्व जेव्हा अत्यंत स्पष्टपणे समजते - बौद्धिकरित्या किंवा काल्पनिकरित्या नव्हे - तेव्हा, ह्या क्षणी, प्रत्यक्ष वास्तवाला सामोरे जाण्यातील प्रचंड महत्व हे शिक्षणाचा केंद्रस्थ घटक बनते.

राजकारण ही कल्पनेवर आधारित एक प्रकारची जागतिक व्याधी आहे. धर्म ही स्वप्नरंजनात्मक, काल्पनिक, भावनाप्रधान प्रणाली असते. जेव्हा प्रत्यक्ष काय चालले आहे हे तुम्ही पाहता तेव्हा असे दिसेल की हे सारे काही काल्पनिक विचारसरणीचे आणि आपल्या आयुष्यातील रोजचे क्लेश, गोंधळ आणि दुःख ह्यापासूनच्या पलायनाचे द्योतक आहे.

The Whole Movement of Life is Learning, प्र. ४

ह्या सर्व गोष्टी अडथळे निर्माण करतात

परीक्षण करण्यासाठी तुम्ही मुक्त असणं आवश्यक आहे. हो ना? ही गोष्ट अगदी स्पष्ट आहे. परीक्षण करताना तुम्ही मुक्त असायला हवं. परीक्षणात अडथळे आणणाऱ्या गोष्टींपासून तुम्ही सुटका करून घेण्याची गरज आहे. तुमचे पूर्वग्रह, तुमचा अनुभव, तुमचं स्वतःचं किंवा इतर व्यक्तींचं ज्ञान ह्या सर्व गोष्टी अडथळे निर्माण करतात आणि मग परीक्षण करण्याची किंवा सर्वासमवेत विचार करण्याची तुमची क्षमता उणावते. बरोबर आहे ना? निदान बौद्धिक स्तरावरून तरी ह्या गोष्टीचं परीक्षण करा. वक्ता ह्या सर्व समस्यांपासून मुक्त असतो. पूर्वग्रह, श्रद्धा ह्यामध्ये तो अडकत नाही. ह्या गोष्टींना येथे विराम मिळतो.... तुम्हीसुद्धा ह्या स्थितीत असाल तेव्हाच आपण एकमेकांशी संवाद साधू शकतो.

Can Humanity Change?, सानेन १९७९, व्याख्यान ५

तरल ग्रहणक्षमता

आपले जसे वास्तव स्वरूप असते, तसेच त्याचे आकलन जर आपणांस झाले, तर या सर्व समस्या आपोआप संपुष्टात येतील. वस्तुतः कोणत्याही समस्येकडे आपण, ती टाळता कशी येईल, तिचा काहीतरी शेवट कसा घडवून आणता येईल, याच दृष्टीने पाहत असतो. समस्येच्या बाबतीत आपले हे काहीतरी करीत राहणेच, समस्येशी आपला साक्षात संपर्क जुळून येण्याच्या आड येत असते आणि आपल्या या दृष्टिकोनामुळे आपल्या समस्येचे आकलन होणेही अवघड होऊन बसते. समस्येला तोंड कसे द्यायचे हे शोधण्यातच मन गुंतलेले असते. असे मन गुंतणे म्हणजे वस्तुतः समस्या टाळणेच होय. म्हणून या प्रकाराने समस्येचे कधीच आकलन होत नाही आणि ती तशीच जागच्या जागी राहते. म्हणून आपल्या या समस्येला आपले जे वास्तव स्वरूप आहे त्याला, आपली कहाणी पूर्णपणाने सांगता यावी यासाठी आपले मन संवेदनशील असले पाहिजे. त्याच्यात तरल ग्रहणक्षमता असली पाहिजे. पण आपण जर नाना पळवाटांचा आश्रय करीत राहिलो, समस्येला तोंड कसे द्यायचे याची माहिती मिळवित राहिलो किंवा समस्येचे कारण किंवा तिचे केवळ शाब्दिक स्वरूपाचे स्पष्टीकरण शोधण्याचा प्रयत्न करीत राहिलो, आणि या प्रकारांनी आपले मन बधिर करून टाकले तर ते मन निर्बुद्ध व संवेदनशून्य बनून जाते. आणि आपली समस्या किंवा आपले वास्तव स्वरूप हे जी स्वतःची कहाणी सांगू लागेल, ती तरलतेने ग्रहण करणे त्याला अशक्य होऊन बसते. या सत्याचे दर्शन घ्या. म्हणजे मन सहजपणे संवेदनक्षम बनेल आणि मगच ते सर्व काही तरलतेने ग्रहण करण्यास समर्थ होईल. समस्या सोडविण्यासाठी मनाने केलेली कोणतीही कृती ही मनाला संवेदनशून्यच बनवीत असते. असे मन हे

समस्येची कहाणी ऐकण्यास असमर्थ बनून जाते. म्हणून मन हे जेव्हा प्रयत्नाने नव्हे, तर सहजपणेच संवेदनक्षम होते, तेव्हाच तुमच्या वास्तव स्वरूपाला, त्या रितेपणाला एक वेगळा आशय प्राप्त होतो.

हे पहा, हे सारे श्रवण करीत असता अनुभवीत चला. श्रवणाच्या शाब्दिक पातळीवर थबकून राहू नका. तुमचे वास्तव स्वरूप व तुमचे मन यांचे नाते वस्तुतः कसे आहे ते पहा. आतापर्यंत या वास्तव स्वरूपाला काही विशिष्ट नाव दिले गेले होते. या नावाशी संलग्न असणाऱ्या स्मृतींमधून त्याच्यासाठी एक प्रतीक कल्पित्यात आले होते. असे हे नामकरणच या उभयतांमध्ये साक्षात संपर्क जुळून येण्यास प्रतिबंध करीत असते आणि यामुळेच मन हे संवेदनशून्य व निर्बुद्ध बनत असते. वस्तुस्थिती अशी असते की, तुमचे वास्तव स्वरूप व तुमचे मन या दोन वेगळ्या प्रक्रिया नसतात. केवळ नामकरणामुळेच त्या भिन्न मानण्यात येतात. हे नामकरण जेव्हा संपुष्टात येते, तेव्हाच त्या उभयतांमध्ये साक्षात संपर्क प्रस्थापित होतो. तुमचे मन व तुमचे वास्तव स्वरूप ही वस्तुतः एकरूपच असतात. हे वास्तव स्वरूप म्हणजे पाहणारा व पाहिले जाणारे यांची एकात्मताच असते. या एकात्म अवस्थेत नामकरण प्रक्रिया संपुष्टात आलेली असते. याच अवस्थेत त्या वास्तव स्वरूपात मूलगामी परिवर्तन घडून येते. आता हे वास्तव स्वरूप ही वस्तुतः एकरूपच असतात. हे वास्तव स्वरूप म्हणजे तो रितेपणा नसतो. त्या रितेपणाशी संलग्न झालेली भीतीही आता तेथे नसते. मन ही आता शुद्ध अनुभविण्याची अवस्था असते. येथे तो अनुभविताही नसतो व ते अनुभव्यही नसते. ते मोजमाप करणारा अहंदेखील नाहीसा होऊन

(पृष्ठ ६ वर...

- कृष्णमूर्ती फाउंडेशन इंडिया**, वसंतविहार, १२४, १२६, ग्रीनवेज रोड, चेन्नई - ६०० ०२८. • दूरध्वनी: ०४४०-२४९३७८०३/२४९३७५९६
• ईमेल: info@kfionline.org • वेबसाईट: www.kfionline.org • कृष्णमूर्तीच्या भाषणांच्या आणि संवादांच्या अनेक डिव्हीडीज आता आपण ऑर्डर पाठवून मागवू शकता. ही यादी वेबसाईटवर उपलब्ध आहे. • दर महिन्याच्या तिसऱ्या शुक्रवारपासून रविवार संध्याकाळपर्यंत निवासी अध्ययन शिबीर आयोजित केली जातात.
- कृष्णमूर्ती अध्ययन केंद्र, बेंगलुरु**: संपर्क: द स्टडी, व्हॅली स्कूल कॅम्पस, १७ कि.मी. कनकपुरा रोड, थातगुणी पोस्ट, बेंगलुरु-५६००६२.
दूरध्वनी: ०८० - २८४३५४३ • ईमेल: kfistudy@gmail.com • वेबसाईट: www.kfistudy.org
०८-११ जून २०१७ Exploring Happiness & 'The World of Pleasure'
०६-०९ जुलै २०१७ Can I be a responsible parent without understanding myself?
१०-१३ ऑगस्ट २०१७ Understanding Emotions - Hurt, Frustration & Anger
०७-१० सप्टेंबर २०१७ Education and the 'Understanding of Life'
- कृष्णमूर्ती अध्ययन केंद्र, राजघाट- वाराणसी**: कृष्णमूर्ती फाउंडेशन इंडिया, राजघाट फोर्ट, वाराणसी २२१ ००१.
दूरध्वनी: ०५४२ - २४४१२८९ / २४४०३२६ • ईमेल: kcentrevns@gmail.com • वेबसाईट: www.j-krishnamurti.org
- कृष्णमूर्ती अध्ययन केंद्र, सह्याद्री**: पोस्ट - तिवई हिल, तालुका खेड (राजगुरुनगर), जिल्हा - पुणे, पिन - ४१०५१३, महाराष्ट्र
दूरध्वनी : (०२१३५) २८८७७२, २८८३४८, २०३४७५ • ईमेल : kfisahyadri.study@gmail.com • वेबसाईट : http://www.kscskfi.com
- कृष्णमूर्ती अध्ययन केंद्र, ऋषी व्हॅली**: जिल्हा चित्तूर, आंध्र प्रदेश - ५१७३५२
दूरध्वनी : (०८५७१) २६०३७/६८६२२/६८५८२ • ईमेल: study@rishivalley.org • वेबसाईट : http://www.rishivalley.org
- कृष्णमूर्ती अध्ययन केंद्र, उत्तरकाशी**: पोस्ट रानारी, डुंडा ब्लॉक, जिल्हा उत्तरकाशी - २४९१५१. • ईमेल: krc.himalay@gmail.com
दूरध्वनी : ९४१२४ ३६४२९/९४१५९८३६९० • वेबसाईट : http://www.jkrishnamurtionline.org भारतीय भाषांमधील संकेतस्थळ
- कृष्णमूर्ती अध्ययन केंद्र, कोलकाता**: कृष्णमूर्ती फाउंडेशन इंडिया, ३०, देवदार स्ट्रीट, कोलकाता - ७०००१९.
दूरध्वनी : (०३३) ४००८२३९८ • ईमेल: kfikolkata@gmail.com
- कृष्णमूर्ती अध्ययन केंद्र, कटक**: ओरिसा, पुरीघाट रोड, तेलंगा बझार, कटक - ७५३००९, ओरिसा.
दूरध्वनी : (०६७१) ६४१७९९० • ईमेल: kficutackcentre@gmail.com • वेबसाईट : www.kficc.org
- कृष्णमूर्ती अध्ययन केंद्र, बदलापूर**: आनंद-विहार, जे. कृष्णमूर्ती सेल्फ एज्युकेशन सोसायटी, जांभळघर, राहाटोली गावाजवळ, बदलापूर (प.), ता. ठाणे, पिनकोड- ४२१५०३. दूरध्वनी: (०२२) २६६००२२४, २४२२३१९९ • ई मेल: jksesbadlapur@gmail.com • वेबसाईट : www.jkses.org

वाचकांना विनंती

आम्ही आपल्याला आमची ही मराठी वृत्तपत्रिका 'अंतरलहरी' नियमित पाठवीत आलो आहोत. आमच्या काही वाचकांना काही वेळा अंक मिळत नाहीत अशा तक्रारी आल्या आहेत. तेव्हा आपल्याला अंक मिळाल्याची खात्री करून घेण्यासाठी आणि अंक-वितरणाच्या व्यवस्थेमध्ये योग्य सुधारणा करण्यासाठी आम्ही खालील माहिती जमा करीत आहोत. वाचकांनी सहकार्य करावे ही विनंती. माहिती पत्राद्वारे किंवा इमेलने पाठवून द्यावी.

पत्ता: कृष्णमूर्ती फाउंडेशन इंडिया, मुंबई केंद्र, हिम्मत निवास, ३१, डुंगरसी मार्ग, मलबार हिल, मुंबई-४००००६. इमेल: kfmumbai@gmail.com

आवश्यक माहिती :

१. नाव :
२. पत्ता :
३. इमेल :
४. दूरध्वनी : ५. भ्रमणध्वनी :

आपल्याला या वृत्तपत्रिकेची माहिती कशी मिळाली ?

१. ओळखीच्या माणसांकडून
 २. सार्वजनिक वाचनालयातून (वाचनालयाचे नाव लिहावे)
 ३. महाविद्यालयातील वाचनालयातून (वाचनालयाचे नाव लिहावे)
 ४. के.एफ.आय. च्या पुस्तकप्रदर्शनातून
 ५. के.एफ.आय. च्या एखाद्या कार्यक्रमातून
 ६. आंतरजाल (इंटरनेट) किंवा संकेतस्थळा (वेबसाईट) वरून
 ७. अन्य काही माध्यमातून (कोणते माध्यम)
- आपल्याला आमचे सर्व अंक (जानेवारी, मे, सप्टेंबर) मिळतात का ?
- अंकातील भाषांतर समजण्यामध्ये काही अडचणी येतात का ?
- असल्यास कोणत्या स्वरूपाच्या ?

Statement about ownership and other particulars of Antarahari Newsletter

Form IV

1. Place of Publication : Krishnamurti Foundation India, Mumbai Executive Committee Himmat Niwas, 31, Dongersey Rd., Malabar Hill, Mumbai - 400 006.
2. Periodicity of Publication : Once in four months, (January, May, September)
3. Printer's Name : Anand Limaye
Whether citizen of India : Yes
Address : India Printing Works, 42, G. D. Ambekar Marg, Wadala, Mumbai - 400 031.
4. Publisher's Name : P. V. Dabholkar
Whether citizen of India : Yes
Address : Krishnamurti Foundation India, Mumbai Executive Committee Himmat Niwas, 31, Dongersey Rd., Malabar Hill, Mumbai - 400 006.
5. Editor's Name : Vasanti Padte
Address : Krishnamurti Foundation India, Mumbai Executive Committee Himmat Niwas, 31, Dongersey Rd., Malabar Hill, Mumbai - 400 006.
6. Name and address of individuals who own the newspaper and partners or shareholders holding more than one percent of the total capital : Krishnamurti Foundation India, Mumbai Executive Committee Himmat Niwas, 31, Dongersey Rd., Malabar Hill, Mumbai - 400 006.

I, P. V. Dabholkar, hereby declare that the particulars given are true to the best of my knowledge and belief.

Sd
(P. V. Dabholkar)

'अंतरलहरी' ही वृत्तपत्रिका दर चार महिन्यांनी प्रसिद्ध होणारी पत्रिका आहे. कृष्णमूर्तीच्या शिकवणीचा अभ्यास करू इच्छिणाऱ्या व्यक्तींसाठी कृष्णमूर्तीच्या साहित्याची मराठी भाषांतरे, त्यांच्या शिकवणीसंबंधी लेख, संस्थेच्या उपक्रमांची, अभ्यासकेंद्रांची तसेच पुस्तके वगैरेंची माहिती इ. ह्या पत्रिकेत प्रकाशित केली जाईल. आपल्याला ही पत्रिका घरपोच हवी असल्यास आमच्या मुंबई केंद्राच्या पत्त्यावर पत्र किंवा ई-मेल द्वारा कळवावे. कृपया आपले नाव, संपूर्ण पत्ता, दूरध्वनी आणि ई-मेल ही माहिती कळवावी.

... पृष्ठ ५ वरून)

Published in January, May, September

Periodical

गेलेला असतो. त्यामुळे या अवस्थेत अगाध, अमर्याद अथांगता नांदत असते. ही अथांगता निःशब्द व प्रशांत असते. या प्रशांततेच तो अक्षय झरा वसत असतो. मनाची अस्वस्थता ही शब्दांच्या वापरातून उत्पन्न होत असते. जेथे शब्द थांबतात, तेथेच ते अमर्याद, अनंत, अथांग वसत असते!

जीवनभाष्ये खंड १, प्र. ८२

मुंबई केंद्र: दरमहा कार्यक्रम

संध्या. ५.३० वाजता

कृष्णमूर्तीच्या भाषणांचे व्हिडिओ कार्यक्रम आणि त्यावर आधारित एकत्र संवाद

तिसऱ्या गुरुवारी

मुंबई केंद्र, हिम्मत निवास,
३१, डोंगरसी मार्ग, मलबार हिल

शेवटच्या सोमवारी

रिट्रीट हाऊस, केन मार्ग,
माऊंट मेरी चर्चजवळ, वांद्रे

If undelivered please return to :

Krishnamurti Foundation India

Mumbai Executive Committee, Himmat Niwas, 31, Dongersey Road, Malabar Hill, Mumbai - 400 006.

Tel.: (022) 2363 3856 Email : kfmumbai@gmail.com

Websites : www.kfonline.org, www.jkrishnamurti.org

Published by P.V. Dabholkar on behalf of Krishnamurti Foundation India, Mumbai Executive Committee, Himmat Niwas, 31, Dongersey Road, Malabar Hill, Mumbai-400 006.

Printed by S.V. Limaye at India Printing Works, 42, G.D. Ambekar Marg, Wadala, Mumbai - 400 031. E-mail : indiaprintingworks@gmail.com • Editor : Vasanti Padte

Designed by Eurythmic Designs. E-mail : info@Eurythmicdesigns.com